

діяльність Свідків Єгови. Усе це призвело до того, що серед Свідків Єгови запанувала атмосфера підозр. Починаючи з 1963 р., відповідальні чоловіки з Комітету країни вже могли регулярно надсилати звіти про служіння в Бруклін. Зрештою більшість Свідків Єгови, що відокремилися, повернулися до організації.

Також, на прикладі цієї конфесії можна проаналізувати характер діяльності та методи боротьби внутрішніх служб із нетрадиційними конфесіями. Зокрема, як можна було побачити вище, влада застосувала до релігійних організацій "антирадянського характеру" як прямі методи тиску, а саме: арешт, стеження, висилка, судові процеси тощо, так і не прямі – розділення та зародження в середині громади атмосфери недовіри до керівників і активістів.

Джерела та література

1. Щорічник Свідків Єгови 2002. Розділ Україна. – Зельтерс: Т-во Вартової Башти, Біблії і брошур. 2002. – 255 с.
2. Государственный архив Российской Федерации, ф.Р-6991, оп.3, д.1124, л.56-58.
3. Надзорные производства Прокуратуры СССР по делам об антисоветской агитации и пропаганде. Март 1953-1991. Аннотированный каталог / Под. ред. В.А. Козлова, С.В. Мироненко; сост. О.В. Эдельман. – М.: Международный фонд «Демократия», 1999. – 944 с. (Россия. XX век. Документы).
4. Державний архів Житомирської області, ф.Р-3437, оп.1, спр.260, арк.89.
5. Доброжанський В. Бруклінська школа лицемірства. – Ужгород: Карпати, 1986. – 103 с.
6. Яроцький П.Л. Релігієзнавство: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2004. – 308 с.
7. Бережко К. Історія Свідків Єгови на Житомирщині. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 182 с.: іл.
8. Одинцов М.И. Совет Министров СССР постановляет: "выселить навечно!" : Сб. документов и материалов о Свидетелях Иеговы в Советском Союзе (1951-1985 гг.). – М.: Объединение исследователей религии, Арт-Бизнес-Центр, 2002. – 240 с.

Анотація

Автор публікації робить спробу проаналізувати релігійну політику комуністичної партії в часи "Відлиги" на прикладі релігійної конфесії Свідків Єгови. Зазначається, що на рубежі 60-х років держава різко міняла свій курс у церковній політиці, позбувалася від якого-небудь "лібералізму" і орієнтувалася винятково на жорсткі заходи.

Summary

The author of the publication does attempt to analyse the religious policy of communist party in days of "Thawing weather" on an example of religious faith of Jehovah's Witnesses. It is marked, that on a boundary of 60th years the state sharply changed the rate in the church policy, has got rid of any "liberalism" and guided exclusively by strict measures.

УДК 282(477.7) "18/19" (045) Г19

В.П. Ганзуленко

РИМО-КАТОЛИЦЬКІ ГРОМАДИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.): СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Релігійна громада католиків Півдня України займає окрему, досить неоднозначну позицію в історії Української держави. Сьогодні, коли набувають актуальності взаємовідносини держави та церкви, зацікавлення історією Римо-

католицької церкви (РКЦ) є закономірним явищем та пояснюється поступовим відродженням духовності України.

Проблема діяльності РКЦ набула популярності та стала відкритою для широкого загалу. Їй присвячена значна кількість дослідницьких робіт, як вітчизняних так і закордонних авторів. Вітчизняними дослідниками ретельно вивчалось становлення та поширення римо-католицизму в Україні, і в першу чергу в західному її регіоні, досліджувалися особливості взаємодії РКЦ та державних структур. Вагоме місце проблемі взаємин РКЦ та держави відводять у своїх дослідженнях вітчизняні історики Л. Гентош, Н. Рубльова, В. Ульяновський та інші [1-3].

З кінця ХХ ст. у дослідженнях проблеми діяльності РКЦ намітилася тенденція до вивчення особливостей формування етноконфесійних діаспор (німецької, польської, чеської, литовської та ін.) в історії церкви. Так науковці Т. Єременко, І. Лісевич, Г. Стронський та інші, досліджуючи історію польської нацменшини в Україні, торкаються у своїх працях і релігійного чинника, звертаючи свою увагу на життєдіяльність польської католицької громади [4-6]. Проблема релігійного життя німців-католиків розглядається в дослідженнях Б. Чирко та В. Євтух, В. Ченцова, К. Лях та інших, присвячених історії німецької спільноти в Україні [7-9].

Однак, залишаються недостатньо вивченими такий аспект історії римо-католицької спільноти як соціальна діяльність (перш за все її культурно-просвітницька та благодійна функції), особливо на території Південної України, де в останню чверть ХІХ – на початку ХХ ст. римо-католицизм отримав досить міцні позиції, а діяльність католицької громади набула яскраво вираженого регіонального характеру.

Мета даної статті полягає в тому, щоб на підставі вивчення історичних джерел висвітлити особливості соціальної діяльності римо-католицької спільноти Півдня України в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Доброчинна діяльність католицьких громад включала відкриття притулків для сиріт та літніх людей, організацію благодійних товариств тощо.

Так, в Одесі на 1900 р. діяв притулок для сиріт, в якому виховувалися діти католицького віросповідання, переважно поляки та німці за походженням. Історія цього притулку починається з 1857 р., коли настоятель церкви канонік Г. Розутович із синдиками: статським радником Сеченевським, титулярним радником А. Киршнером й іншими – подали прохання на ім'я Новоросійського й Бессарабського генерал-губернатора А. Строганова, у якому виражалася стурбованість у зв'язку із значною кількістю бідних дітей, як чоловічої так і жіночої статі, які не мають змоги одержати релігійне виховання через безтурботність або вбогість батьків. Громада вирішила організувати збір пожертвувань із метою відкрити при церкві невеликий притулок для хлопчиків та дівчат католицького віросповідання. У клопотанні викладався зразковий статут притулку, згідно якого планувалося приймати дітей з двох та не більше семирічного віку. Хлопчиків планувалося виховувати й утримувати до 12-13 років, після чого влаштовувати "до чесних ремісників для вивчення ремесла, до якого кожний виявиться найбільш здатним" [10, арк.3]. Дівчата повинні були залишатися в закладі без вікового обмеження доти, поки їх не вдасться влаштувати "у чесних сімействах як швачок, куховарок, покоївок тощо" [10, арк.3]. На початку ХХ ст. у ньому виховувалося 39 дівчат й 34 хлопчика різних національностей (німці, поляки, австрійці, французи, італійці) [10, арк.4].

Також діяла богадільня, яка була побудована у 1888 р. при настоятелі Р.Н. Рейхерті у дворі католицької церкви. На початку ХХ ст. у ній перебувало 48 чол. від 20 до 85 років, з них німців було 8 чол., поляків 36 чол., італійців 3 чол. та 1 француз [11, арк.60-65].

Доброчинна діяльність громади не обмежувалася організацією притулків для сиріт та людей похилого віку. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує діяльність парафіяльних благодійних товариства Одеси та Миколаєва.

Одеське парафіяльне благодійне товариство було створено у 1882 р. за сприяння польських меценатів Костянтина Володковича та Юліуша Лаврінського. Почесним головою товариства став ксьондз Рейхерт. Метою товариства була допомога бідним: надання одноразових та місячних грошових виплат, матеріальної допомоги – хлібом, одягом, вугіллям, видачею гарячої їжі, оплата за навчання у різних навчальних закладах Одеси, доплата за ліки згідно договорів в аптеці Гаєвського [12, с.124].

Благодійне товариство успішно функціонувало до революції 1917 р. За цей час правлінням товариства було зроблено багато кроків для покращення матеріального стану католиків міста Одеси. З самих значних можна визначити наступні:

- відкриття ремісничого училища 1 серпня 1888 р. для дітей-сиріт та дітей з багатодітних сімей [13, с.3];
- відкриття дитячої їдальні 15 листопада 1892 р., піклувальницею якої стала Марія-Карла Држевецька [14, арк.3];
- отримання дозволу на будівництво інтернату для дівчат на 40 чоловік у 1897 р. [15, с.4];
- у 1907 р. відкрилось третє парафіяльне ремісниче училище, а також збільшилася кількість дітей в інтернаті [16, с.15].

Дитяча їдальня, що діяла при товаристві, забезпечувала денним харчуванням дітей бідних членів громади, якими опікувалося благодійне товариство. Їдальня працювала щодня, включаючи недільні й святкові дні, з 6 год. ранку до заходу сонця. Діти забезпечувалися триразовим харчуванням. Не спроможні платити харчувалися безкоштовно. Для їдальні наймалася прислуга, що готувала їжу й виконувала чорну роботу. Діти в приміщенні їдальні або під час прогулянок постійно перебували під спостереженням наглядачки, що повинна була постійно жити в приміщенні їдальні. Їдальня спочатку розміщалася в найманому приміщенні, потім для неї був вибудовано спеціальний будинок.

В 1903 р. при дитячій їдальні був побудований притулок-інтернат для хлопчиків [17, с.2-4]. І проект притулку, і нагляд за його будівництвом як пожертвування були виконані інженером-архітектором Л. Влодським [17, с.7].

В 1894 р. на хуторі, подарованому М. Дуржинським, було засноване відділення чоловічого католицького парафіяльного училища для навчання дітей бідних парафіян ремеслам: столярному, ковальському й шевському. При училищі були 3 майстерні для кожного ремесла. Воно проіснувало 10 років, перетворившись просто в ремісничий заклад, тому що загальноосвітні предмети не викладалися. Через великі збитки, нанесені безгосподарним керуванням, училище було закрито [18, с.220].

У 1902 р. почесним членом товариства стала Сербська королева Наталія, наслідком чого зросла популярність організації.

В цілому діяльність товариства можна вважати успішною виходячи з наступних даних: у 1882 р. – на момент створення товариство надало допомоги 384 чол. на суму 6 713, 81 крб., а на 1913 р. – допомогу отримали 2 113 чол. на суму 63 456 крб.

Подібним до благодійного католицького товариства в Одесі було Парафіяльне Людинолюбне товариство при Римо-католицькій церкві в м. Миколаєві.

Товариство було створено з ініціативи каноніка Никодима Яковича Черняховича, настоятеля римо-католицької церкви Миколаєва. Офіційно воно почало свою діяльність 17 березня 1896 р., проте реальна діяльність товариства була розпочата раніше.

Основною метою діяльності товариства згідно статуту визначалася допомога бідним та знедоленим: забезпечення одягом, продовольством, в особливих випадках надання грошової допомоги, надання сиротам місць в притулках, організація для дітей "елементарної освіти і коли дозволять на те фінансові можливості також оплата науки в ремісничих школах" [19, с.113].

Членами товариства могли бути парафіяни незалежно від статі, матеріального статусу та національної приналежності (серед членів товариства були німці, поляки, французи, італійці та інші), окрім тих, хто навчався в школах, виконував військову або юнкерську службу, а також ті, що мають обмежені судовим вироком громадянські права. Члени товариства поділялися на дійсних, таких, що платили щорічно внески в розмірі мінімум 6 крб., а також почесних, що мали заслуги перед католицькою громадою або платили до каси товариства одноразово мінімум 100 крб. [19, с.114].

Окрім членських внесків доходи товариства включали плату за навчання в парафіяльних школах, одержану від учнів із заможних родин, проведення лотереї серед парафіян, артистичних подань і танцювальних вечорів, а також відсотки по банківським рахунках.

Переважає більшість коштів товариства була направлена на опікування 2 парафіяльними школами, надання матеріальної допомоги бідним парафіянам та організація притулків для калік та людей похилого віку. Так на утримання парафіяльних шкіл було виділено в 1900 р. – 1 502 крб. (2/3 від річного доходу товариства), а в 1903 р. – 1 818 крб. Проте, треба зазначити, що порівняно з одеським парафіяльним товариством, фінансова (грошова) допомога, що надавалася безпосередньо бідним католикам Миколаєва, була значно меншою: в 1900 р. – 120 крб., в 1903 р. – 128 крб., в 1906 р. – 212 крб. [19, с.117].

В цілому, незважаючи на досить невисокі фінансові можливості Парафіяльного Людинолюбного товариства, воно відіграло значну роль в житті римо-католицької громади Миколаєва.

Зростання чисельності католицької громади на початку ХХ ст. вимагало збільшення числа храмів, які б могли задовольнити релігійні потреби католиків. Тому саме на пожертвування парафіян будувалася значна частина церков на території Півдня України.

Треба зазначити, незважаючи на те, що Одеса мала найчисленнішу католицькою громаду на 1900 р. в місті діяла лише одна католицька церква. Лише в 1903 р. почалося будівництво нової церкви, коли була зібрана достатня кількість пожертвувань [19, с.113]. Повідомлення про будівництво публікувалися в місцевій пресі. У серпні 1906 р. церква, розрахована на 1,5 тис. осіб, була побудована й освячена спеціально прибулим з Рима в Одесу римсько-католицьким архієпископом Симоном. На освяченні була присутня адміністрація міста, а також безліч представників польської, німецької та французької колоній. Церква одержала назву собору св. Климента, а її настоятелем став канонік Й. Нойгум [18, с.222].

Через 7 років, в 1913 році, на кошти французької частини громади була побудована ще одна католицька церква. Її освятив прибулий у місто Тираспольський єпископ Й. Кесслер.

Активністю у будівництві храмів та благодійній діяльності визначалася й католицька громада Миколаївщини. Проте на відміну від Одеси католики Миколаєва не представляли чисельної групи, але були найбільш заможним станом.

Перша католицька церква у Миколаєві була побудована ще в 1794 р. на власні кошти парафіян. Це була невелика церква, яка з часом вже не відповідала вимогам парафіян та до того ж вимагала капітального ремонту. У зв'язку з цим за рішенням релігійної громади, почався збір коштів на будівництво нового храму, і в дні святкування 100-річчя Миколаєва 18 вересня 1890 р. відбулося закладання

фундаменту нової церкви поряд з існуючою. Ініціатором і організатором будівництва нового храму був канонік, настоятель церкви Н.Я. Черняхович [20, арк.1-8].

Урочисте відкриття та освячення нової церкви відбулося 15 вересня 1896 р. Ще за 2-3 дні до освячення почали прибувати богомольці з околиць Миколаєва, а також з Херсонської та інших губерній [20, арк.1-6]. Для здійснення акту освячення нової церкви прибув до Миколаєва Тираспольський римсько-католицький єпископ А. Церр, а також римо-католицьке духовенство з Херсону, Одеси та інших міст.

Освячення нової Римсько-католицької церкви стало великим святом у духовному житті Миколаєва. Єпископ А. Церр зазначив, що нова церква є найкращою у Тираспольській дієцезії. Церква діяла до 1934 р., коли за рішенням міськвиконкому будівля була передана краєзнавчому музею й в ньому розмістився художній музей.

Гострою залишалася проблема реалізації релігійних потреб католиків та будівництва костьолів у провінціальних містах й у сільській місцевості. Яскравим прикладом таких складнощів може слугувати релігійне життя католицької громади невеликого провінційного міста Олександрівська Катеринославської губернії.

Так на початку ХХ ст. в Олександрівську та його околицях не було жодного католицького храму. За всіма духовними потребами жителі католицького віросповідання були змушені їздити в Катеринослав або Харків. Таке дороге задоволення було доступно далеко не всім і не завжди. Лише періодично в Олександрівськ для проведення служби приїжджав священник. Тому католицька громада вирішила побудувати в Олександрівську невелику церковну каплицю. 22 травня 1902 р. представники громади звернулися до Олександрівської міської управи про дозвіл на будівництво такої каплиці [21, арк.10]. Через три роки у 1906 р. католицька молитовня була побудована і прийняла перших парафіян. З розвитком Олександрівська й ростом населення до 1910 р. помітно збільшилося й чисельність осіб католицького віросповідання. Молитовня не в змозі була умістити всіх парафіян.

Крім того, хоча в місті розвивалася мережа середніх навчальних закладів, діти з католицьких родин не мали змоги вивчати Закон Божий. Щоб виправити цей недогляд, у січні 1910 р. католицька громада прийняла рішення про призначення в місто Олександрівськ постійного священика-законовчителя й про дозвіл побудувати хоча б невеликий храм [21, арк.12].

За сприяння Олександрівської міської думи, яка надавала допомогу католикам міста було закладено нову католицьку церкву. Згідно «Адреси-календаря Катеринославської губернії» за 1917 р., на чолі Олександрівського римсько-католицького костьолу був ксьондз Вікентій Антонович Сквирецький. Католицький храм існував в Олександрівську (з 1921 р. Запоріжжя) до середини 30-х років ХХ ст.

Важливою складовою соціальної діяльності католицької громади Півдня України була культурно-просвітницька робота.

Однією з найболючіших проблем католиків була проблема освіти, оскільки завжди на Півдні України відчувалася недостатність навчальних закладів для громадян католицького віросповідання.

Серед закладів освіти окрім парафіяльних ремісничих училищ діяли й парафіяльні школи, викладання предметів в яких проводилося мовами тих національних меншин, до яких належали парафіяни (переважно польською або німецькою мовами).

Так в Одесі на початку ХХ ст. діяли декілька німецьких та польська (найбільша) парафіяльні школи. Парафіяльна школа для польських дітей була заснована спільними зусиллями священників та прочан польської католицької громади ще в першій половині ХІХ ст. В школі було запроваджено трьохрічне навчання, існували як чоловічі, так і жіночі класи. Плата за навчання становила 5 крб. за рік, що свідчило про незначну доступність малозабезпечених верств населення до

освіти. У школі здійснювалось викладання навчальних дисциплін: російська та польська мови, арифметика, каліграфія, праця та церковні співи [22, с.157].

У Миколаєві парафіяльна школа діяла ще з 1794 р. від заснування римо-католицького костюлу у місті. Однак до кінця 80-х років XIX ст. не мала власного приміщення, а навчання проводилося в житлі священика або органіста. В 1887 р. завдяки старанням каноніка Н.Черняховича та на пожертви парафіян біля костюлу було зведено будівлю, в якій містилася не лише школа але й притулок. В школі викладалася "елементарна програма навчання", розширена уроками малювання, ремесла для хлопців та шиття для дівчат, а також гімнастичні заняття [19, с.113].

15 вересня 1900 р. була відкрита друга парафіяльна школа переважно для польського населення, яка розташовувалася в передмісті Миколаєва, так званій "Польській слобідці". На початку XX ст. обидві школи нараховували до 200 учнів, головним чином з ремісничих та робочих родин [19, с.115]. Більшість дітей відвідували школу при костюлі, навчання в якій відбувалося в трьох відділеннях, окремо для молодших, середніх і старших учнів. В "польській" школі діяв лише один клас. Викладачами в школах були священики, навчання відбувалося польською та російською мовами.

У перше десятиліття XX ст. активізувала свою діяльність німецька частина католицької громади Півдня України. Німці-католики заснували в Одесі кілька товариств: дамське благодійне товариство «Марія-Гільф», Товариство службовців (Beamtenverein), Товариство св. Климента, Південноросійське католицьке товариство освіти. Всі вони повинні були сприяти поліпшенню матеріальних й духовних умов життя, сприяти культурному та моральному розвитку, підвищенню рівня освіти міських та сільських жителів.

Так у 1907 р. за ініціативи римо-католицького єпископа із Саратова до Одеси було переведено товариство «Клеменс», сфера діяльності якого поширювалася на всю Тираспольську дієцезію. Засновниками товариства в Одесі виступили священики І. Вольф та А. Келлер, вчителі А. Таубергер й І. Франк, а також відставний штабс-капітан Я. Гергардт.

У Статуті товариства, затвердженому в 1908 р. помічником одеського градоначальника Набокова, у параграфі 3 про цілі й завдання товариства зазначалося: "...сприяти культурному й моральному розвитку німців-католиків шляхом усного й друкованого слова в дусі відданості основам державних Законів і протидії соціалістичним і протизаконним державним псевдовченням" [23, арк.2].

Для досягнення цілей товариство планувало видавати книги, брошури, журнали, газети; відкривати бібліотеки, читальні, книжкові склади; влаштовувати публічні лекції, читання, спектаклі, літературно-музичні вечори, концерти, виставки. Першим головою товариства був обраний один з його засновників Я. Гергардт. Всі інші виборні посади в переважній більшості займали священики. Назва товариства, особистість ініціатора його створення, склад членів й виборних органів говорить про те, що основним знаряддям боротьби як із протизаконними антидержавними ідеями, так і за культурний і моральний розвиток німців-католиків організатори обрали посилення впливу релігійного впливу на парафіян католицьких колоністських громад.

Для пропаганди діяльності товариства з метою збільшення його кількісного складу серед німецького католицького населення були обрані спеціальні агенти по кожному регіону: Таврії, Бессарабії, Катеринославу, повітам і містам Херсонської губернії. Це також були священики, активні члени релігійних громад, представники сільських та міських адміністрацій. Участь у справах товариства, на думку його організаторів й активістів, повинна була сприйматися католиками як моральний обов'язок [24, с.3-4].

З метою підвищення рівня розвитку й освіченості парафіян вікарний священик І. Вольф заснував при церкві для німців-католиків парафіяльну бібліотеку. В 1907 р. в

ній налічувалося 1450 томів, в 1908 р. – 2488, читачів відповідно 91 й 219. Кошти на придбання літератури жертвували члени громади [24, с.4].

Проте Товариство св. Климента не змогло об'єднати католицьку частину німецького населення, хоча й дало поштовх до виникнення інших товариств.

В 1907 р. було відкрите дамське товариство допомоги бідним німцям-католикам «Марія-Гільф», яке носило суто благодійний характер щодо сприяння "поліпшенню матеріальних, моральних та духовних умов життя" [25, арк.3].

У 1908 р. було засновано «Південноросійське католицьке німецьке товариство освіти». Метою цього товариства було підняття духовного й матеріального розвитку німців-селян. Вона повинна бути досягнута через відкриття нових шкіл, освітніх курсів для вчителів і кістерів, відкриття бібліотек і читалень, організацій лекцій, концертів, сценічних спектаклів і виставок, видання газет і журналів. Товариство брало на себе зобов'язання сприяти справному відвідуванню сільських шкіл, поліпшувати матеріальне становище всіх своїх членів [26, арк.1].

Яскравим відображення життя німців-католиків на Півдні України стала газета «Deutsche Rundschau» («Німецький огляд»), яка була друкованим органом німців-католиків і видавалася з 1907 р. (перші випуски газети виходили у Саратові, з 1908 р. – в Одесі).

В газеті висвітлювалися проблеми в німецьких католицьких колоніях та загальні проблеми католицької церкви в Росії та Німеччині. У деяких з них виражалася заклопотаність різним рівнем освіченості й розвитку в католиків і лютеран, про їхній різний внесок у науку й культуру. Відставання католиків у цих питаннях газета доводила до відома читачів та виступала за державну підтримку сільської школи в німецьких колоніях, тому що сільським громадам утримувати її було важко [18, с.223].

Редактором «Deutsche Rundschau» до її закриття в 1914 р. став вікарний священник для німецьких націй, випускник С.-Петербурзької духовної академії, магістр філософії й теології Михайло Гільфер. Газета прагнула до найбільш повного висвітлення подій повсякденного життя німців-католиків та обговорювала на своїх сторінках також проблеми шкільної освіти, долю рідної мови, жіночу освіту, національне питання тощо.

«Deutsche Rundschau» поширювалася не тільки в Одесі, але й серед німецьких поселенців Херсонської, Таврійської, Бессарабської, Катеринославської, Самарської, Саратовської та Тамбовської губерній. Її тираж в 1914 р. становив 2,5 тис. Примірників [27].

Початок Першої світової війни визначив долю газети. 17 серпня 1914 р. за розпорядженням генерал-губернатора Ебєлова газета була закрита. Відновилося видання в січня 1918 р під назвою «Odessaer Rundschau» та виходило, наскільки відомо, до квітня 1919 р. [28, с.147-148]

Католицька церква відігравала знакову роль й у формуванні ідеології польської громади, а саме: становлення польської національної ідеї, що проявлялася у відродженні польської державності (правда, це був лише один із факторів напрацювання національної ідеї). Треба зазначити, що національною ознакою поляків є релігійність. Нерідко на запитання щодо національності поляки відповідали – "католик".

На початку ХХ ст. поляки починають створювати культурно-просвітницькі організації та товариства. Так в Одесі були створені «Ognisko», «Lira», «Dom Polski w Odesi», а в Миколаєві почав діяльність Польський клуб [12, с.125].

Проте, на відміну від німецьких католицьких товариств, польські організації не визначалися яскраво вираженою релігійністю. Ці товариства були об'єднаннями поляків, постійних або тимчасових мешканців міст, незважаючи на їх віросповідання,

соціальний стан та політичні погляди, однак значну кількість учасників цих товариств складали поляки-католики.

Переважно членами товариств були представники місцевої польської інтелігенції: викладачі шкіл, училищ, університету, студенти, а також деякі службовці. В цілому польські товариства проводило значну роботу у сфері культури та освіти, але не всі поляки мали доступ до організацій через досить високі членські внески, що могли дозволити собі лише заможні люди.

Треба зазначити, що полінаціональний та особливо соціально диференційований склад католицької громади значно зашкоджували розвитку діяльності католицької церкви на землях Півдня України, оскільки майже не існувало тісної взаємодії як в середині кожної спільноти, так і між етнічними групами взагалі.

Отже, незважаючи на обмеженість фінансування, відсутність порозуміння в середині католицької спільноти та постійні утиски з боку влади, Римо-католицька церква на Півдні України на початку ХХ ст. залишалася самодостатнім явищем на ниві духовної культури та активним учасником соціокультурних процесів. Феномен римо-католицизму південних регіонів України сформувався внаслідок глибокого взаємовпливу світоглядних ідей та національного відродження етнічних спільнот католицької церкви. Ця ключова риса етноконфесійності РКЦ знайшла своє відображення у ідейних та моральних засадах віровчення церкви, культовій практиці та формах соціальної діяльності.

Джерела та література

1. Гентош Л. Католицька церква та становлення української державності (1917-1923 рр.) // Другий Міжнародний конгрес українців : Доповіді і повідомлення. Історія. Ч.2. – Львів, 1994. – С.19-22.
2. Рублева Н.С. Особенности существования немецкой католической общности в УССР (1920-1930-е гг.) // Немцы России и СССР: 1901-1941 : Материалы международной научной конференции. – М., 2000. – С.344.
3. Ульяновський В.І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр.: Доба Української Центральної Ради : Навч. посібник. – К., 1997. – 197 с.; *Його ж* Церква в Українській Державі 1917-1920 рр.: Доба Гетьманату Павла Скоропадського : Навч. посібник. – К., 1997. – 317 с.
4. Єременко Т.І. Польська національна меншина в Україні в 20-30-ті рр. ХХ ст. – К., 1994. – 74 с.
5. Лісевич І.Т. Духовно спрагли: Духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864-1917 рр. – К., 1997. – 240 с.
6. Сторонський Г. Приречена на мовчання: РКЦ на Україні в 20-30-ті рр. // Людина і світ. – 1994. – № 3-4. – С.17-20.
7. Євтух В.Б., Чирко Б.В. Німці в Україні. 1920-1990. – К., 1994. – 183 с.
8. Ченцов В.В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-1930 гг. – М.: Готика, 1998. – 208 с.
9. Лях К.С. Етно-конфесійний склад німецьких колоністів Півдня України // Немцы Приазовья и Причерноморья: история и современность : Материалы международной научной конференции. – Донецк, 2003. – С.97-107.
10. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО), ф.1, оп.195, спр.821, арк.3-4.
11. ДАОО, ф.2, оп.8, спр.1794, арк.60-65.
12. Зінько С. Польські громадські організації міста Одеси кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Поляки на Півдні України : Матеріали міжнародної наукової конференції. – Одеса, 2006. – С. 124.
13. Отчет о деятельности правления приходского благотворительного Общества при Римско-Католической церкви в Одессе и о приходе и расходе сумм этого общества за время 1.08.1882 по 1.08.1883 г. – Одесса. 1883. – С.3.
14. ДАОО, ф.2, оп.1, спр.193, арк.3.
15. Отчет приходского благотворительного Общества при Римско-Католической церкви в Одессе за 1897 г. – Одесса, 1898. – С.4.

16. Отчет правления приходского благотворительного Общества при Римско-Католической церкви в Одессе за 1907 г. – Одесса, 1908. – С.15.
17. Отчет правления приходского благотворительного общества при римско-католической церкви в Одессе за 1904 г. – Одесса, 1905. – С.2-4.
18. Плесская-Зебольд Э.Г. Одесские немцы. 1803-1920. – Одесса: изд-во «ТЭС», 1999.
19. Ciesielski T. Polacy, parafia i stowarzyszenia katolickie w Mikołajowie XIX – poczatek XX w // Поляки на Півдні України : Матеріали міжнародної наукової конференції. – Одеса, 2007.
20. Державний архів Миколаївської області, ф.231, оп.1, спр.213, арк.1-8.
21. Державний архів Запорізької області, ф.Р-316, оп.1, спр.131, арк.10.
22. Лісевич І.Т. Духовно спрагли: Духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864-1917 рр. – К., 1997. – С.157.
23. ДАОО, ф.2, оп.7, спр.253, арк.2.
24. Loran L. In Sachen des Klemensvereins // Deutsche Rundschau. – 1909. – №1. – С.3-4.
25. ДАОО, ф.2, оп.7, спр.166, арк.3.
26. ДАОО, ф.2, оп.7, спр.245, арк.1.
27. К закрытию немецкого Общества св. Климента // Одесские новости. – 1914. – № 9446, 19 августа.
28. Одеська періодична преса років революції та громадянської війни. – Одеса, 1929. – С.147-148.

Анотація

Автором статті розглядаються загальні проблеми та особливості соціальної діяльності Римо-католицької церкви на Півдні України останньої чверті XIX – початку XX ст. Автор характеризує риси культурно-освітнього життя та релігійного виховання католиків, аналізує благодійне функціонування римо-католицької громади, а також розкриває вплив національного та соціально-економічного чинників на характер та форми соціальної діяльності.

Summary

The author of the article examines the general problems and peculiarities of social activity of Roman-Catholic church on the South of Ukraine of the last quarter of the XIX – the beginning of XX century. The, author characterizes the features of Catholics' cultural – educational life and religious up bringing, analyses charitable function of Roman-Catholic Community and also reveals the influence of national and social-economic factors on character and forms of social activity.

УДК 94 (477)

Д.І. Єлісєєв

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМИН ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» І ЦЕРКВИ В ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ В УКРАЇНІ (1941-1943 рр.)

У період німецької окупації на Україні товариство «Просвіта» виступило консолідуючим центром культурного розвитку, охопило своєю діяльністю не тільки культурно-мистецьку, а й безліч інших сфер суспільного життя, серед яких можна назвати соціальну, церковну, а також політичну. Ця наукова публікація ґрунтується на аналізі релігійної діяльності культурного товариства «Просвіта», що сприяла розвиткові національно-релігійного життя та збереженню духовності народу. Досліджувана проблема має важливе наукове значення, оскільки дає можливість з'ясувати особливості функціонування товариства «Просвіта» через призму її релігійної активності в досліджуваному періоді. Розгляд цього питання є актуальним, становить наукову цінність, має пізнавальне й практичне значення для сучасного